

SZEMETHY TAMÁS

A mikrotörténelmi megközelítés alkalmazásának lehetősége egy korszakokon átívelő feladatlap megalkotásakor

Borbás Gáspár élete és kora – egy „ezerkilencszázasan” gazdag
életút és a „nagy történelmi kérdések”

Absztrakt

Munkámban arra tettem kísérletet, hogy bemutassam a mikrotörténelem nevű történetírói irányzatnak a történelemtanításban való alkalmazhatóságát egy konkrét példán keresztül. Tanulmányom első felében bemutatom a mikrotörténelem fogalmkörét és eszköztárát, majd Borbás Barna Borbás Gáspárról szóló munkáját, amely az elkészített tananyag alapját képezte. Írásom második felében egy korszakokon átívelő feladatlap segítségével szemléltetem, hogyan kapcsolható össze a mikrotörténelem és a történelemtanítás tanórai keretek között. A műhelymunkám célja az, hogy szemléltessem hogyan emelhetők be a történelemtudomány újabb irányzatai a történelemtanítás menetébe, ezzel frissítve a tanár kollégák, illetve diákjaink történelemről alkotott elképzeléseit.

Kulcsszavak: mikrotörténelem, kompetenciafejlesztés, korszakokon átívelő szemléletmód, polgárosodás

The possibility of applying the microhistorical approach for creating a task
sheet through historical periods

The life and times of Gáspár Borbás – a rich life path at the turn of the century and the
“big historical questions”

Abstract

In my work, I attempted to demonstrate the applicability of the historiographical trend called micro history in history teaching through a specific example. In the first half of my study, I

introduce the concept and tools of micro history, then Barna Borbás's work on Gáspár Borbás, which formed the basis of the prepared curriculum. In the second half of my paper, I illustrate, using a worksheet spanning across eras, how micro history and history teaching can be connected within the classroom. The aim of my workshop is to illustrate how newer trends in historical science can be introduced into the process of history teaching, thereby updating the ideas of our colleagues and students about history.

Keywords: micro history, competence development, cross-era perspective, embourgeoisement

Gyorsan változó világunkban a történelemtanítás nem újkeletű kihívása, hogyan tehetné érdekesebbé, izgalmasabbá, jobban érthetővé az átadandó tananyagot a köznevelésben tanuló diákok számára. Jelen munkámban arra teszek kísérletet, hogy a történelemtudomány modern irányzatai közül, a mikrotörténelmi megközelítés tantermi környezetben való alkalmazásán keresztül mutassak be egy módszertani jógyakorlatot, amely kiemelten szolgálhatja a tanulók ismeretszerzési és kompetenciafejlesztési folyamatait. Mindezek mellett pedig egy érdekes életút részletesebb megismerésén keresztül közelebb hozhatja a gyerekekhez a tananyagban előforduló „nagy történelmi kérdéseket”.

1. A mikrotörténelem mint történetírói irányzat

Munkám történelemelméleti keretrendszerét a mikrotörténelem módszertanára alapozom, ehhez azonban tisztáznunk kell mit értek mikrotörténelem alatt. A definíciót a Szijártó M. István által írt *A történelem mikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata* című munka alapján határoztam meg.¹ Ebben a következő három kritériumot határozta meg a szerző, melyek mentén a mikrotörténelmi munkák azonosíthatók:

- Egy kisebb, jól körül határolható egység intenzív vizsgálata.²
- Célja túlmutat egy esettanulmány megírásán, valamely „nagy történelmi kérdéshez” kapcsolódik.

¹ SZIJÁRTÓ M. István (2014): *A történelem mikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 16-18.

² Ez az egység lehet például egy esemény, egy falu közössége, de egyetlen egyén is: SZIJÁRTÓ (2014) 16-17. A magyar történelemre vonatkozó – és a Borbás Gáspárhoz hasonlóan – egyetlen személyt a vizsgálat középpontjába állító munka volt például az önálló tanulmány keretében megjelent gyulai Gyulay Ferencsel foglalkozó mikrotörténelmi elemzés: SZEMETHY Tamás (2021): Gyulai Gyulay Ferenc felemelkedése: Mikrotörténelmi elemzés a 18. századi új elit társadalmi mobilitásáról. *Korall*, 22. évf. 86. sz. 79-106. <https://doi.org/10.52656/KORALL.2021.04.004>

- A történelmi személyiségeket cselekvő egyéneknek tekinti, nem pedig a történelem „bábjainak”.

A mikrotörténelemnek több irányzata is létezik, melyek részletes bemutatását itt mellőzzük, ugyanakkor az érdeklődők Szijártó M. István idézett munkájában részletesen olvashatnak róla.³ Bár a részletes historiográfiai fejtegetéstől eltekintünk, a megközelítésmód népszerűségét bemutatandó jelezzük, hogy az elmúlt években több mikrotörténelmi munka is bestseller kötetnek bizonyult a nemzetközi könyvpiacra. Ezek közé tartozott Carlo Ginzburg klasszikusa a *Sajt és a kukacok. Egy XVI. századi molnár világképe*, melyet hazánkban az elsősorban nemzetközi szépirodalmi munkák kiadásával foglalkozó Európa Könyvkiadó adott ki.⁴ De említhetnénk az amerikai történész Judith C. Brown *Szemérmetlen cselekedetek. Egy leszbikus apáca élete a reneszánsz Itáliában* című munkáját is, amely szintén elérhető a magyar olvasók számára.⁵ Mindkét munka népszerűségét jól jelzi, hogy az utóbbi néhány évben nagyvolumenű történelmi film készült belőlük. Ginzburg történetét 2018-ban *Menocchio, az eretnek*,⁶ míg Brown apácájának sorsát 2021-ben a *Benedetta*⁷ című alkotásban dolgozták fel. A mikrotörténelem hármas definíciójára reflektálva érdemes észrevenni, hogy mindkét esetben az eredeti kötetek címével szemben a mozgóképes feldolgozás alkotói a főszereplők – a cselekvő egyének – nevét helyezték a középpontba címadáskor.

Nem csak nemzetközi munkákat idézhetünk, ha a mikrotörténelmet szeretnénk az olvasók figyelmébe ajánlani. Jelenleg a L'Harmattan kiadó gondozásában jelenik meg a *Mikrotörténelem* című sorozat,⁸ melynek része a korábban idézett Szijártó M. István kötet is.⁹ A magyar alkotók által írt munkák erénye, hogy lehetővé teszik történelmünk „nagy kérdéseinek” alulnézeti megközelítését, elvont, nehezen értelmezhető vagy éppen sematikus, sablonos történelmi toposzokat árnyalnak, segítve ezzel egy teljesebb, pontosabb, valósabb képet kialakítanunk nemzetünk múltjáról.

A sorozatban legutóbb megjelent kötet szerzői például arra tettek kísérletet, hogy egy jó módú köznemesi család – a felsőbüki Nagyok – több szempontú, alapos bemutatása

³ Olasz, francia, német, angolszász: SZIJÁRTÓ (2014) 36-180.

⁴ GINZBURG, Carlo (1976): *Il vermi e il formaggio*. Università di Padova; Magyarul: GINZBURG, Carlo (1991, 2011): *A sajt és a kukacok. Egy XVI. századi molnár világképe*. Európa, Budapest.

⁵ BROWN, Judith C. (1987): *The Life of a Lesbian Nun in Renaissance Italy*. New York: Oxf.U.P.(N.Y.); Magyarul: BROWN, Judith C. (2001): *Szemérmetlen cselekedetek. Egy leszbikus apáca élete a reneszánsz Itáliában*. Osiris, Budapest.

⁶ Port.hu: *Menocchio the Heretic*: <https://port.hu/adatlap/film/tv/menocchio-az-eretnek-menocchio-the-heretic/movie-215492> (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

⁷ Port.hu: *Benedetta*: <https://port.hu/adatlap/film/tv/benedetta-benedetta/movie-228274> (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

⁸ A sorozat köteteiről: <https://harmattan.hu/sorozataink-163/mikrotortenelem-289> (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

⁹ Szijártó (2014)

kapcsán világítsanak meg a történelemtudomány szempontjából releváns, de a pusztai családtörténeten túlmutató kérdéseket. Ezek közé tartozott például a házassági stratégia elemzése, mely a jómódú köznemesség társadalmi mozgásterére vonatkozóan nyújthatott általánosan is értelmezhető többletinformációt.¹⁰

A mikrotörténelmi megközelítés népszerűsége és hasznossága tehát több szempontból is igazolható, ugyanakkor a magyar köznevelés keretei között eddig kevésbé jelent meg, ezen kívánnok változtatni az alább bemutatott módszertani jógyakorlattal.

2. A feldolgozott munka

Bár az eddig leírtak alapján is egyértelmű, hogy rendelkezésre áll több olyan tanulmány vagy akár komplett kötet is, amely egy mikrotörténelmi megközelítést alkalmazó történelemóra alapja lehetne, jelen munkámban nem a fent bemutatott sorozatból választottam, de még csak nem is egy olyan történészi munkát emeltem be, melyet valamely szakfolyóiratban kifejezetten mikrotörténelmi munkaként közöltek, hanem egy a történelemtudomány elméletében és gyakorlatában járatos újságíró, Borbás Barna Borbás Gáspárról írt munkáját dolgoztam fel.

Választásom oka az volt, hogy egy olyan munkát kerestem, amelyre akár annak ellenére is teljesül a mikrotörténelem feltételrendszere, hogy a szerző ezt nem tartotta tudatosan szem előtt, ugyanakkor a lehető legtöbb a történelem érettségi során felmerülő témához kapcsolható legyen a szöveg. Borbás Barna munkája a dédapjáról szól,¹¹ vagyis egy jól körül határolható személyről. Céljaként a polgárság 20. századi aranykorának bemutatását tűzi ki a szerző, ami túlmutat az egyszerű biográfiai ismertetésen.¹² Ráadásul Borbás Gáspár esete véleményem szerint jó példát szolgáltat arra, hogy a „főszereplő” nem a történelmi eseményekkel sodródó egyén, nem az alapvető szocializációjának kiszámítható függvénye, hanem egy autonóm személyiség, aki több ponton bizonyítja, hogy autonóm aktorként képes fellépni a történelem forgószínpadára.

¹⁰ SZEMETHY Tamás (2024): Keresd a nőt! A felsőbüki Nagy család házassági stratégiája. In: SZIJÁRTÓ, M. István (szerk.) *A felsőbüki Nagyok évszázada: A politikai elit útjai a kései rendiség időszakában*. Budapest, L'Harmattan, 143-164.

<https://openaccess.hu/node/549360/metadata> (Letöltés: 2025. augusztus 11.)

¹¹ BORBÁS Barna (2023): *Első gól. Borbás Gáspár élete*. Válaszonline, Budapest, 9.

¹² BORBÁS (2023) 11.

Nem célom a kötetről részletes recenziót írni, megtette azt már korábban például Pál Gergely az Újkor.hu felületén.¹³ Ugyanakkor az alábbi rövid áttekintés keretében szeretném alátámasztani, hogy miért tartom alkalmasnak a munkát arra, hogy egy mikrotörténelmi megközelítést alkalmazó történelem óra alapanyagává váljon.

Borbás Gáspár 1884-ben született és 92 évesen hunyt el, így a századfordulótól a Kádár-korszakig végig élte a magyar történelem sorsfordító eseményeit.¹⁴ Borbás Barna könyve jól szerkesztett, gördülékenyen, könnyen olvasható, valójában pár óra alatt feldolgozható. A mű kétségtelen előnyei mellett jelen munkám szempontjából fontos megjegyezni, hogy ahhoz hogy értsük, hogy Borbás Gáspár hosszú élete során miért tekinthető a mikrotörténelem szempontjából is érdekes személyiségnek érdemes tudatosítanunk, hogy nem az az igazán meglepő, hogy Gáspár a Horthy-korszakban következetesen kiállt a mai szemmel nézve polgárinak nevezhető értékek mellett, hanem az, hogy ezt egy alapvetően dzsentri szocializációs háttérrel tette. A könyv több pontján kiderül, hogy Borbás Gáspár apja klasszikus már-már ideáltipikus dzsentri képét mutatja: elszegényedett nemesi származású, jogvégzett, az igazságszolgáltatásban felívelő hivatali karriert befutó személy, aki meggazdagodva telket vett Kerekegyháza, így téve a „birtokos nemesség” részévé familiáját.¹⁵

A kötet egy pontján kiderül, hogy idősebb Borbás Gáspár nem csak életútjában, de mentalitásában is jól leképezhette a dzsentri értékrendet és identitást, ugyanis fiát, aki jó eséllyel kijuthatott volna az 1904-es St. Louisban megrendezésre kerülő olimpiára, eltiltja a szerepléstől, mondván jogi tanulmányai fontosabbak a sportolói karrierénél.¹⁶ Ezen a ponton vélhetően nem a polgárság tudás megszerzéshez való pozitív attitűdjét figyelhetjük meg, hanem azt, hogy a magyar nemesség hagyományosan a jurátsi/hivatalnoki pályában látta a nemesi életmódhoz illő életvitel biztosításának lehetőségét.¹⁷

¹³ Pál Gergely (2023): „*Küzdeni mindig, feladni soha!*” – Borbás Gáspár, egy polihisztor magyar polgár a 20. század viharáiban. Újkor.hu, Online elérés:

<https://ujkor.hu/content/kuzdeni-mindig-feladni-soha-egy-polihisztor-magyar-polgar-a-20-szazad-viharaiban> (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

¹⁴ BORBÁS (2023) 7. Borbás Gáspár életére vonatkozóan több életrajzi szócikk is elérhető, így például külön Wikipedia oldallal rendelkezik:

https://hu.wikipedia.org/wiki/Borb%C3%A1s_G%C3%A1sp%C3%A1r (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

¹⁵ BORBÁS (2023) 34-35, 45, 178.

¹⁶ BORBÁS (2023) 35.

¹⁷ A dzsentrikhez kapcsolódó definíciót lásd például a *Történelem 11.* Okostankönyv, NAT 2020 B sorozat 6. Társadalom és életmód a dualizmus korában:

https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11_nat2020_b/lecke_02_006?w=dzsentri#section-185496424849 (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

Ezen a ponton érdemes röviden reflektálnunk arra, hogy bár Borbás Barna roppant alapos és kötetében törekszik rá, hogy az olvasó értő módon olvashassa a könyvet, ugyanakkor bizonyos fogalmakat ismertként kezel, feltételezve, hogy az olvasó érti annak lényegét. Borbás Gáspár származását tekintve leginkább a dzsentri fogalmával írható le, de hogyan értelmezhető a századforduló Magyarországon ez a fogalom? Mivel alapvetően egy köznevelésben alkalmazható feladatlap összeállítása volt a célom, így logikus, hogy a történelemtankönyvek dzsentri képével kezdjük a vizsgálatunkat.

Az elérhető Okostankönyvek közül mind az „A”, mind pedig a „B” sorozat 11. évfolyamnak szóló történelemtankönyvében szó esik a dzsentrikről. Mindkét sorozatban közös, hogy a dzsentriket a birtokaikat egyre inkább elvesztő, hivatalnoki, vagy valamely más értelmiségi munkakörben elhelyezkedő személyekként mutatják be.¹⁸ A „B” sorozatban azonban a következő betoldást is olvashatjuk: *„A birtokaikat elvesztő dzsentrik a századfordulótól egyre nagyobb számban választották az értelmiségi pályákat (üggyvéd, tanár, orvos), és összeolvadtak a feltörekvő polgári származású értelmiséggel.”*¹⁹ Itt tehát egyértelműen megjelenik a polgársággal való kapcsolata a nemesi rétegnek, bár ez a kapcsolat továbbra is egyenlőtlen. Alapvetően a kialakuló „úri középosztály” mentalitását a nemesi értékrend határozta meg.²⁰

A dzsentrikkel kapcsolatos képről újabb eredményeket közölt Diószegi-Szőcs Máté. A fogalom fejlődésének nála szereplő historiográfiai áttekintése árnyalja a tankönyvekben is megjelenő, de a korábbi történetírói hagyományokból táplálkozó dzsentriképet.²¹ Munkájában összegzi azokat a szakirodalmi munkákat, melyek szerint erős túlzás, hogy a dzsentrik „elárasztották” volna a hivatalnoki és a katonatiszti pályákat.²² Bemutatja továbbá Török Gyula *A porban című* művét, melyben egy dzsentri a

¹⁸ *Történelem 11.* Okostankönyv, NAT 2020 A sorozat. 7. Társadalom és életmód a dualizmus korában. https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11_nat2020/lecke_02_007?w=dzsentri#section-84400240151 (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

Történelem 11. Okostankönyv, NAT 2020 B sorozat 6. Társadalom és életmód a dualizmus korában: https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11_nat2020_b/lecke_02_006?w=dzsentri#section-185496424849 (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

¹⁹ *Történelem 11.* Okostankönyv, NAT 2020 B sorozat 6. Társadalom és életmód a dualizmus korában: https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11_nat2020_b/lecke_02_006?w=dzsentri#section-185496424849 (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

²⁰ *Történelem 11.* Okostankönyv, NAT 2020 A sorozat. 7. Társadalom és életmód a dualizmus korában. https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11_nat2020/lecke_02_007?w=dzsentri#section-84400240151 (Letöltés: 2025. 08. augusztus 4.)

Történelem 11. Okostankönyv, NAT 2020 B sorozat 6. Társadalom és életmód a dualizmus korában: https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11_nat2020_b/lecke_02_006?w=dzsentri#section-185496424849 (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

²¹ Szőcs Máté (2011): Párhuzamos történetek. A dzsentrik a szép- és a szakirodalomban. *Múltunk*, 56. évf. 2. sz. 20–33.

²² Szőcs (2011) 28.

városba érkezve gyárat alapít, kiáll a választójog kiszélesítése mellett, illetve elutasítja a párbaj lehetőségét. Őt az úri közeg kivetí magából.²³ A tanulmány alapján elmondható, hogy a dzsentrik között is terjedtek a polgári értékek, melyekre volt, aki nyitottabban és volt, aki zárkózottabban reagált.

Ezen a ponton érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az olyan klasszikus képesítő elem megszerzése, mint a jogi diploma, korszakokon átívelően kitüntetett helyen szerepelt mind a nemesi, mind a nem nemesi rétegek karrierkilátásai között.²⁴ Más elemzések révén az is tudható, hogy a dzsentrik a látványos társadalmi átalakulás ellenére nem csak elveszíthették birtokaikat, de birtokszerzőként is sikeresen felléphettek,²⁵ miként ez Borbás Gáspár apja esetében korábban említésre is került.²⁶

Ifjabb Borbás Gáspár életútjának alábbi áttekintése alapján azonban elmondható, hogy úgy válik Borbás dr. a korabeli „polgári” értékrend követőjévé, hogy ő maga nem ebben a közegben szocializálódott, fiatalkorában nem ebbe az irányba terelték. Ennek alapján úgy gondolom, hogy későbbi döntései saját autonóm cselekvéseiként értelmezhetők.

3. Borbás Gáspár – válogatott futballista, tiszti alügyész, szövetkezeti vezető, ügyvéd, embermentő²⁷

Borbás Barna kötetében rövidebb-hosszabb szakaszokra bontja Borbás Gáspár életét, ezek a szakaszhatárok azonban nem a szerző önkényes cezúrái, hanem egy gazdag életút valóban eltérő periódusai. Borbás Gáspár belvárosi lakosként és piarista diákként kerül a külvárosi Fradiba focistának, ezzel párhuzamosan pedig beiratkozik a Magyar Királyi Tudományegyetem jogi fakultására.²⁸ Az egyetem elvégzése után, illetve a futballista karrier lezárultával, 1916-tól fővárosi tiszti alügyészként tevékenykedett,²⁹ így mondhatjuk, hogy az idősebb Borbás Gáspár által kijelölt, és a nemesi identitásnak és értékrendnek megfelelő irányban haladt tovább az élete.³⁰ Ugyanakkor Borbás Barna

²³ SZÓCS (2011) 29-30. A dzsentri fogalomhoz kapcsolódóan köszönöm Diószegi-Szócs Máté segítségét.

²⁴ PAPP Viktor (2024): *Ügyvédtársadalom Magyarországon a 19. században*. Kronosz, Pécs, 67–120.

²⁵ PAPP Viktor (2020): Fösvény és tékozló dzsentrik? Egy Somogy megyei nemesi família története a 19. században. *Aetas*, 35. évf. 1. sz. 71–92.

https://epa.oszk.hu/00800/00861/00088/pdf/EPA0861_aetas_2020_01_071-092.pdf (Letöltés: 2025. augusztus 4.) A dzsentri fogalomhoz kapcsolódóan köszönöm Papp Viktor segítségét.

²⁶ BORBÁS (2023) 34-35, 45, 178.

²⁷ BORBÁS (2023) 9.

²⁸ BORBÁS (2023) 19,35.

²⁹ BORBÁS (2023) 78.

³⁰ Apja 1915-ben ment nyugdíjba a fővárosi szolgálatból, ahol tiszti ügyészként tevékenykedett. Borbás (2023) 178.

kiterjedt levéltári kutatásainak köszönhetően tudható, hogy 1915 tavaszától a progresszív szemléletű Corvin Mátyásról elnevezett szabadkőműves páholy tagja lett,³¹ ahol Magyarország problémáira első sorban nem közjogi alapon keresték a megoldási lehetőségeket, hanem gazdasági, szociális kérdések rendezése mentén látták a fejlődés útját.³² Ebben a fejezetben tudhatjuk meg azt is, hogy Borbás Gáspár – bár a piaristákhoz járt és testvére római katolikus pap lett – ő maga ateista volt.³³

Borbás Gáspár a páholy előadásainak fogékony résztvevője volt, így amikor – feltehetően nem függetlenül szabadkőműves tevékenységétől – 1921-ben 37 évesen nyugdíjazták,³⁴ nem fordult el a korábban vallott eszméktől, és a Magyar Köztisztviselők Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezeténél vállalt állást, ahol utóbb a szövetkezet vezetőségi tagja lett.³⁵ Életének ez a szakasza jó példa arra, hogy a korábbi páholytagság kapcsán hallottakat hogyan próbálta meg egy szociálisan igazságosabb gazdálkodás szolgálatába állítani. Borbás Barna könyve pedig jó eszközt szolgáltat arra, hogy történelemtanárként egy elvontabb – és a kudarcos szocialista kísérlet miatt erősen félreértett – szervezeti modellt, a szövetkezetet jobban megismerjük és megismertessük a diákjainkkal.³⁶

Az 1930-as években Borbás Gáspár már nem szövetkezeti vezetőként tevékenykedett, hanem ügyvédként, illetve előbb a Bajcsy-Zsilinszky Endre által vezetett Nemzeti Radikális Párt tagjaként,³⁷ majd 1935-től a Rassay Károly által alapított Polgári Szabadságpártban tevékenykedett.³⁸ Ezzel a politikai főszodortól eltérően olyan demokratikus politikai hagyományhoz tartozó gócékban találhatjuk meg őt, amelyek inkább csak elszigetelt jelenségeként értelmezhetők a korban.³⁹

A második világháború alatt Borbás Gáspár igazoltan embermentő tevékenységet folytatott, melynek kapcsán Borbás Barna közölte több eredeti dokumentum átiratát.⁴⁰ A vészkorszakban mutatott embersége nem pusztán a '20-as években egyértelműen megnyilvánuló szociális érzék, és a '30-as években látható demokratikus elköteleződés folyománya, hanem egy humánus és bátor ember sajátja. Az ebben a szakaszban leírtak ismételten jól kapcsolhatók a történelem tanítás több jelentős témaköréhez.

³¹ BORBÁS (2023) 93.

³² BORBÁS (2023) 99-103.

³³ BORBÁS (2023) 102.

³⁴ BORBÁS (2023) 105.

³⁵ BORBÁS (2023) 110.

³⁶ BORBÁS (2023) 111-112.

³⁷ BORBÁS (2023) 122-123.

³⁸ BORBÁS (2023) 135.

³⁹ BORBÁS (2023) 136.

⁴⁰ BORBÁS (2023) 180-186.

Borbás Gáspár – szemben a korszak uralkodó értékrendjével és magatartásával – következetesen kitartott olyan valóban inkább polgári értéként azonosítható nézet mellett, mint a társadalmi igazságosságra való igény, a demokratikus politikai keretek kialakításának szükségessége vagy az emberi élet és a szabadságjogok tisztelete. Ezen értékek képviselte azonban a második világháború után kiépülő politikai rendszerben sem számított támogatottnak. Borbás Gáspárnak és családjának az ötvenes évek elején a kitelepítéstől kellett tartania, míg a Kádár-korszak hajnalán egy „tisztogatás” során az ügyvédi kamara tagjai közül került törlésre a neve, ezzel elveszítve a lehetőséget arra, hogy törvényesen praktizálhasson.⁴¹ 1976. szeptember 20-án, 92 éves korában érte a halál Budapesten.⁴²

4. A feladatlap bemutatása

Az alábbiakban a mellékelt feladatlap felhasználásához kívánok rövid útmutatót biztosítani. Bár koherens, egymáshoz kötődő szövegekként hivatkozom a szemelvénygyűjteményben szereplő anyagokra, ugyanakkor nem szükséges feltétlenül „egyszerre” végigvezetni diákjainkat a teljes anyagon.⁴³ Az egyes modulok külön-külön is alkalmazhatók egy-egy tanóra kapcsán. A teljes feladatlap megoldása a korszakokon átívelő jelleg, a vezérfonalként szolgáló téma, vagyis a polgári értékrend és életmód formálódása a 20. század első felében és a terjedelem miatt leginkább 12. évfolyamon egy fakultációs duplaórán képzelhető el valamely összefoglaló vagy ismétlő órán.

A mellékelt anyagot tematikusan több részre bontottam, az egyes szakaszokat nyomtatott nagy betűvel jeleztem (A, B, C, D). Az egyes tematikus részekben belül több altéma előfordulhat, ezeket arab számmal jelöltem (például: A.1., A.2.). Minden szemelvényrészlethez készítettem megfigyelési szempontokat, kérdéseket, utasításokat. Mivel ezek egy-egy gondolatcsoport köré szerveződtek, így a forrásrészletek alatt betűkkel jelzett felsorolásként jelennek meg az egyes feldolgozási szempontcsoportok.

Nem készítettem megoldókulcsot az egyes szakaszokhoz, de lábjegyzetben megadom, azokat a kötetrészleteket, amelyek alapján megadhatók a válaszok. Jeleztem

⁴¹ BORBÁS (2023) 165-166.

⁴² BORBÁS (2023) 169.

⁴³ A források tanórai feldolgozásának lehetőségeiről lásd: KATONA András – SALLAI József (2002): *A történelem tanítása. Tantárgy-pedagógiai összefoglaló*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 173-176. Forrásszemelvényeket feldolgozó jógyakorlatokra példát lásd: SZEMETHY Tamás (2019): *A kritikus gondolkodás fejlesztése történelemórán: A Harmadik Birodalom propagandagépezete és a szociálpszichológia*. Újkor.hu: <http://ujkor.hu/content/kritikus-gondolkodas-fejlesztese> (Letöltés: 2025. augusztus 11.); SZEMETHY Tamás (2022): *A kritikus gondolkodás fejlesztése történelemórán II.: A náci nyelvhasználat és gondolkodásmód megismerése*. Újkor.hu: <https://ujkor.hu/content/anacinyelvhasznalat> (Letöltés: 2025. augusztus 11.)

továbbá azt is, ha valamely NAT 2020 szerint elkészített Történelem Okostankönyv fejezethez kapcsolható az adott szemelvényrészlet, megfigyelési szempont.⁴⁴

A feldolgozás során célom volt olyan anyagot összeállítani, amely láttatja a mikrotörténelmi megközelítés korábban említett előnyeit, kapcsolódik a köznevelésben történelemórán tanított tananyagrészekhez, illetve olyan feladatok adhatók hozzájuk, melyek segítik az ismeretszerzést és a releváns kompetenciák fejlesztését. A kérdések és az utasítások, amikor csak lehetett a gondolkodást ösztönző okokra, következmények feltárására készítetik a diákokat, lehetőséget teremtve ezzel a komplexebb kognitív műveletek elvégzésére.

Az egyes tematikus szakaszok közül az első **(A)** a századelő miliójét hivatott bemutatni, kapcsolódva a történelem érettségi követelményrendszer közép- és emelt szintű témái közül a következőkhöz: *Az ipari forradalom második hulláma: kutatás és fejlesztés, közlekedés, vegyipar, gépipar, elektronika – a világban és Magyarországon* (K); *Etnikai viszonyok, zsidó emancipáció, cigányok/romák Magyarországon a dualizmus korában* (K); *A második ipari forradalom gazdasági és társadalmi háttere: tőkekoncentráció, népességnövekedés, urbanizáció, környezeti hatások – a világban és Magyarországon* (E); *Pest-Buda/Budapest fejlődése a reformkortól az első világháborúig* (E).⁴⁵

A második tematikus szakasz **(B)** elsősorban a '20-as évek gazdasági folyamataihoz kapcsolódik, a történelem érettségi követelményrendszer következő témáinak tanítása kapcsán jelenthet segítséget: *Politikai és gazdasági konszolidáció Magyarországon az 1920-as években* (K); *A világgazdasági válság hatása, kezelése és következményei Magyarországon az 1930-as években* (E).⁴⁶

A harmadik tematikus szakaszban **(C)** Borbás Gáspár embermentő tevékenységébe nyerhetünk betekintést. Ez a rész a következő érettségi témákhoz kapcsolható: *A zsidóság jogfosztásának folyamata és a holokauszt Európában és Magyarországon* (K); *Német megszállás, nyilas diktatúra – a hadszíntérre vált ország, deportálások a Szovjetunióba* (K).⁴⁷

⁴⁴ Jellemzően az „A” tankönyvsorozat fejezeit hivatkozom. *Történelem 11.* Okostankönyv, NAT 2020 A sorozat:

https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11_nat2020/ (Letöltés: 2025. augusztus 11.)

⁴⁵ Történelem érettségi követelményrendszer.

https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/erettsegi/vizsgakovetelmenyek2024/tortenelem_2024_e.pdf (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

⁴⁶ Történelem érettségi követelményrendszer.

https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/erettsegi/vizsgakovetelmenyek2024/tortenelem_2024_e.pdf (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

⁴⁷ Történelem érettségi követelményrendszer.

https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/erettsegi/vizsgakovetelmenyek2024/tortenelem_2024_e.pdf (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

Végül az utolsó tematikus szakasz (D) lehetőséget teremt az életút összegzésére, illetve jól kapcsolható a következő érettségi témákhoz: *A Rákosi-diktatúra: a pártállam, a terror, egyházüldözés, koncepciók perek, államosítás és kollektivizálás, erőltetett iparosítás, propaganda és mindennapok a diktatúra idején* (K); *A pártállam, a tévesztés, a tervgazdaság, a kultúrpolitika, az elnyomás változó formái – a kádári alku* (K).⁴⁸

Az egyes altémák kapcsán idézett érettségi témák láthatóvá teszik, hogy a feladatlap feldolgozása során a történelemtanításban használt szakaszhatárokat átlépve, korszakokon átívelő munkát kell végeznie a tanulóknak. Ennek a fajta szemléletmód-fejlesztésnek különösen az emelt szintű érettségire való felkészítés kapcsán lehet jelentősége, amikor a komplex esszék közül a korszakokon átívelő anyagok megírásához szükséges készségeket és képességeket fejlesztjük a csoportjainkkal.⁴⁹

Túl az eddig leírtakon szeretném felhívni a figyelmet néhány módszertani sajátosságra/lehetőségre. Az **A.1.b.** feldolgozási szempontcsoport lehetőséget nyújt – a térbeli tájékozódás fejlesztésén túl – arra, hogy tudatosítsuk a diákokban, hogy a történelmi tér eltérő képet mutathat a ma megszokottól. Különösen fontos ennek a szemléletnek a tudatosítása Magyarországon, ahol elmondható, hogy mind a magyar vidék – mely a történelmi korokban egy jelentős mértékben részlegesen vagy teljesen vízborítású terület volt⁵⁰ –, mind pedig a főváros fejlődése esetében bizonyos korokban a maitól egészen eltérő módon nézett ki a térszín.

Az **A.3.a.** feladat lehetőséget nyújt arra, hogy egy ma széles körben ismert „jelenségcsoportot” az olimpiát és az ott szereplő sportolókat, összevessük a századelővel. Ennek kapcsán a diákok a meglévő saját ismereteiket – melyeket vélhetően alapvetően nem az iskolában szereztek, hanem például a televízióban látták, illetve a közösségi média felületein találkoztak vele – összehasonlítsák a korabeli jelenségekkel. Hasonló ez a feladat ahhoz, mint amit kisgyermekkorban szokás játszani a gyerekekkel: keress különbségeket a két kép között. A feladatot bővíthetjük specifikációkkal úgy,

⁴⁸ Történelem érettségi követelményrendszer.

https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatasi/erettsegi/vizsgakovetelmenyek2024/tortenelem_2024_e.pdf (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

⁴⁹ A korszakokon átívelő esszékről lásd: Történelem érettségi követelményrendszer.

https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatasi/erettsegi/vizsgakovetelmenyek2024/tortenelem_2024_e.pdf (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

Valamint: CSAPODI Zoltán – BORONKAI Szabolcs – FARKAS Katalin – KOVÁCS Örs – TAMÁSINÉ MAKAY Mariann (2016): *A történelem érettségi nagykönyve*. I. kötet. Bölcsélet Egyesület, Budapest, 12-16, 37-47.

⁵⁰ Lásd: ORTVAY Tivadar (1882): *Magyarország régi vízrajza a XIII-ik század végeig* 1., Akadémiai Kiadó, Budapest.

hogy megadjuk például az elvárt különbségek számát, vagy meghatározzuk az alkategóriákat, például: felszerelés, felkészülés menete.

A **B.1/a-b** ebben az esetben két altémáját tekintve összekapcsolódó szövegrészt jelöl, melyekhez külön-külön találhatók megfigyelési szempontok. Ugyanakkor a két szemelvényrészlet lehetőséget teremt arra, hogy két eltérő típusú szöveget vessünk össze: a korabeli autográf verziót, melyet Borbás Gáspár írt a Borbás Barna által alkotott történeti feldolgozással. Az egyik alfeladat is erre reflektál, amikor a **B.1/b.** szöveg alatt a **c.** utasítás szerint a két szövegrészt összehasonlítva meg kell állapítania a diákoknak, hogy a Borbás Gáspár által leírt gazdasági megoldásokat, hogyan próbálta meg a gyakorlati életben megvalósítani.

A **C.1.b.** feladatrész lehetőséget biztosít arra, hogy a tanulók értékeljenek egy történelmi szituációt. Borbás Gáspár embermentő tevékenysége nem pusztán a magyarországi zsidóság számára volt életveszélyes helyzet, hanem – különösen a nyilas hatalomátvétel után – az őket segítő keresztény lakosság számára is végzetes következményekkel járhatott. Ebben az esetben a szöveg említ konkrét retorziót, pénzbüntetést és internálást, ugyanakkor a diákok saját ismereteik alapján értékelhetik úgy a szituációt, mint közvetlen életveszéllyel járó helyzetet, ehhez pedig megfelelő érveket is gyűjthetnek.

Végül a feladatlap „+1” kérdéssel zárul. Valójában itt van lehetőségünk leginkább arra, hogy a diákok felé is reflektáljunk a feldolgozás során alkalmazott mikrotörténelmi megközelítésre. Az utolsó „bónusz” szakaszban a mikrotörténelem egy lényeges elemét emeljük az elemzés fókuszába: értékelnie kell a tanulóknak, hogy Borbás Gáspár mennyire tekinthető aktív cselekvő egyénnek döntései meghozatalában. Ezzel a zárófeladattal keretbe foglalják, illetve újra át kell, hogy tekintsék az egyes feladatrészek kapcsán szerzett információkat, majd a tanórákon megszerzett tudásukat is felhasználva ki kell alakítaniuk saját véleményüket. A feladat során nem szükséges a téma historiográfiai hátterét részletesen bemutatni, a lényeg a mikrotörténelmi megközelítés tantermi környezetben való alkalmazhatóságának a demonstrálása.

A mikrotörténelem megközelítésmódjának alkalmazása – az eddig bemutatott előnyök mellett – több problémát is felvet. Ezek alapvetően abból adódnak, hogy egy kisebb egység alaposabb vizsgálata kapcsán próbálunk meg következtetéseket levonni a tágabb történelmi környezetre vonatkozóan. Ezért a foglalkozás végén szintén fontos visszajelzést adnunk diákjaink számára, a bemutatott életút egyediségére, illetve általánosításra alkalmas elemeire vonatkozóan.

Kísérőtanulmányom zárásaként fontosnak tartom kiemelni, hogy a mellékelt feladatlap feldolgozása nem csak a fent említett történetírói irányzat alkalmazhatóságát kívánja bizonyítani, de nem is merül ki annyiban, hogy a korszakokon átívelő

gondolkodást fejlessze, hanem hozzájárul ahhoz is, hogy a köznevelésben uralkodó dzsentriképet árnyaljuk, ezzel segítve a társadalomtörténeti folyamatok differenciáltabb megértését.

IRODALOM

- BORBÁS Barna (2023): *Első gól. Borbás Gáspár élete*. Válaszonline, Budapest.
- CSAPODI Zoltán – BORONKAI Szabolcs – FARKAS Katalin – KOVÁCS Örs – TAMÁSINÉ MAKAY Mariann (2016): *A történelem érettségi nagykönyve*. I. kötet. Bölcelet Egyesület, Budapest.
- BROWN, Judith C. (2001): *Szemérmetlen cselekedetek. Egy leszbikus apáca élete a reneszánsz Itáliában*. Osiris, Budapest.
- ESTERHÁZY Péter (2006): *Utazás a tizenhatos mélyére*. Magvető, Budapest.
https://konyvtar.dia.hu/xhtml/esterhazy_peter/Esterhazy_Peter-Utazas_a_tizenhatos_melyere.xhtml (Letöltés: 2025. augusztus 11.)
- GINZBURG, Carlo (2011): *A sajt és a kukacok. Egy XVI. századi molnár világképe*. Európa, Budapest.
- KATONA András – SALLAI József (2002): *A történelem tanítása. Tantárgy-pedagógiai összefoglaló*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- ORTVAY Tivadar (1882): *Magyarország régi vízrajza a XIII-ik század végeig 1.*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- PÁL Gergely (2023): „Küzdeni mindig, feladni soha!” – Borbás Gáspár, egy polihisztor magyar polgár a 20. század viharáiban. Újkor.hu:
<https://ujkor.hu/content/kuzdeni-mindig-feladni-soha-egy-polihisztor-magyar-polgar-a-20-szazad-viharaiban> (Letöltés: 2025. augusztus 4.)
- PAPP Viktor (2020): Fösvény és tékozló dzsentrik? Egy Somogy megyei nemesi família története a 19. században. *Aetas*, 35. évf. 1. sz. 71–92.
https://epa.oszk.hu/00800/00861/00088/pdf/EPA0861_aetas_2020_01_071-092.pdf
- PAPP Viktor (2024): *Ügyvédtársadalom Magyarországon a 19. században*. Kronosz, Pécs.
- SZEMETHY Tamás (2019): *A kritikus gondolkodás fejlesztése történelemórán: A Harmadik Birodalom propagandagépezete és a szociálpszichológia*. Újkor.hu:
<http://ujkor.hu/content/kritikus-gondolkodas-fejlesztese> (Letöltés: 2025. augusztus 11.)
- SZEMETHY Tamás (2021): *Gyulai Gyulay Ferenc felemelkedése: Mikrotörténelmi elemzés a 18. századi új elit társadalmi mobilitásáról*. Korall, 21. évf. 86. sz. 79-106.
<https://doi.org/10.52656/KORALL.2021.04.004>

SZEMETHY Tamás (2022): *A kritikus gondolkodás fejlesztése történelemórán II.: A náci nyelvhasználat és gondolkodásmód megismerése*. Újkor.hu:

<https://ujkor.hu/content/anacinyelvhasznalat> (Letöltés: 2025. augusztus 11.)

SZEMETHY Tamás (2024): Keresd a nőt! A felsőbüki Nagy család házassági stratégiája.

In: SZIJÁRTÓ M. István (szerk.) *A felsőbüki Nagyok évszázada: A politikai elit útjai a kései rendiség időszakában*. Budapest, L'Harmattan, 143-164.

<https://openaccess.hu/node/549360/metadata> (Letöltés: 2025. augusztus 11.)

SZIJÁRTÓ M. István (2014): *A történész mikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata*.

L'Harmattan Kiadó, Budapest.

SZŐCS Máté (2011): *Párbuzamos történetek. A dzsentrik a szép- és a szakirodalomban*. *Múltunk*, 56. évf. 2. sz. 20-33.

Történelem 11. Okostankönyv, NAT 2020 A sorozat:

https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11_nat2020/ (Letöltés: 2025. augusztus 11.)

Történelem 11. Okostankönyv, NAT 2020 B sorozat:

https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11_nat2020_b/ (Letöltés: 2025. augusztus 11.)

Történelmi atlasz középiskolásoknak. Oktatási Hivatal, Budapest, 2022.

https://www.tankonyvkatalogus.hu/storage/pdf/OH-TOR912ATL_teljes.pdf (Letöltés: 2025. július 31.)

Történelemérettségi követelményrendszer.

https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/erettsegi/vizsgakovetelmenyek2024/tortenelem_2024_e.pdf (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

WILSON, Jonathan (2014): *Futballforradalmak. A foci története és taktikai fejlődése az angliai kezdetektől napjainkig*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Weboldalak:

Mikrotörténelem sorozat (L. Harmattal Kiadó): <https://harmattan.hu/sorozataink-163/mikrotortenelem-289> (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

Borbás Gáspár: https://hu.wikipedia.org/wiki/Borb%C3%A1s_G%C3%A1sp%C3%A1r (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

Port.hu: Benedetta: <https://port.hu/adatlap/film/tv/benedetta-benedetta/movie-228274> (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

Port.hu: Menocchio the Heretic: <https://port.hu/adatlap/film/tv/menocchio-az-eretnek-menocchio-the-heretic/movie-215492> (Letöltés: 2025. augusztus 4.)

MELLÉKLET

Feladatlap

A. Fiatallévek – polgári miliő a századfordulós Budapesten⁵¹

A. 1. „Borbás Gáspár a későbbi nyilatkozatai és a családi emlékezet szerint is öntudatos fradista volt, de utólag nem egyértelmű, miért pont a zöld-fehérekhez csatlakozott. Helyi kötődés legalábbis nem szólt mellette; a Soroksári úti bázisú FTC akkoriban kültelki csapatnak számított (bár nem annyira, mint az Újpest), Borbás pedig családjá Zöldfa (ma Veres Pálné) vagy Garam utcai lakásában lakhatott, behárosi iskolába járt. Az első bajnokságok idején az FTC rajta kívül senkit sem igazolt a kegyesrendiektől, a IX. kerületi Szent István Felsőkereskedelmi Fiúiskolából viszont öt diákot is. A hagyomány szerint az FTC a pesti keresztény (kis)polgárság csapata volt, azon belül is leginkább a németeké. Máig használt bizalmas neve, a „Fradi” a századforduló körül még főleg német ajkúak lakta városrész német rövidítésére, a Franzstadtra utal, első elnöke egy kassai cipész fia, Springer Ferenc ügyvéd volt. Az egylet színei – zöld-fehér – ugyanakkor a piros kivételével a magyar nemzeti zászlót idézik.” BORBÁS (2023) 18-20.

a. A forrás alapján jellemezd Borbás Gáspár társadalmi bätterét!⁵² Mi motiválhatta arra, hogy ebből a társadalmi közegeből érkezve magas szintű focistává váljon?⁵³

b. Helyezd el a korabeli Budapest térképén a forrásban szereplő helyszíneket!⁵⁴ A megjelenített helyszínek alapján miért nem szólt a helyi kötődés Borbás Gáspár FTC-be való igazolása mellett? Milyen karakterű városrész volt az a környék, ahol Borbás Gáspár élt, és az, ahol

⁵¹ Az idézett szövegrészek feldolgozása könnyen összeköthető az Nemzeti Köznevelési Portál Okostankönyv családjának Történelem tankönyvei közül a 11. évfolyam „A” sorozatához tartozó anyag 7. Társadalom és életmód a dualizmus korában című fejezetének több alfejezetével is. Például *A nagyvárosi életforma: Budapest, a világváros; Életmód és szórakozás.*

https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11_nat2020/lecke_02_007 (Letöltés: 2025. július 31.)

⁵² A feldolgozásban segít id. dr. déteri Borbás Gáspár közölt életrajza. BORBÁS (2023) 178., illetve: BORBÁS (2023) 34-35, 45.

⁵³ A feldolgozásban segít: BORBÁS (2023) 86.

⁵⁴ Az Okostankönyvben található egy kisebb Budapest térkép:

https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11_nat2020/lecke_02_007 (Letöltés: 2025. július 31.)

A Történelmi atlasz 2022-ben kiadott verziójának 50. oldalán szintén található Budapest térkép.

https://www.tankonyvkatalogus.hu/storage/pdf/OH-TOR912ATL_teljes.pdf (Letöltés: 2025. július 7.) 31.

De online verzióban a Hungaricana hozzáférhető térképekkel is lehet dolgozni. Budapest Főváros Levéltára: Térképek: <https://maps.hungaricana.hu/hu/> (Letöltés: 2025. július 31.)

*az FTC működött? Mondd el, hogy szerinted hogyan kerülhetett Borbás Gáspár a „kültelki” FTC-hez?*⁵⁵

- c. *Mi lehetett az oka annak, hogy az 1899-ben alapított FTC-t a pesti német lakosság hozta létre?*⁵⁶ *Miért lehetett a sport az asszimiláció kiemelten sikeres közege?*⁵⁷ *Húzd alá a szövegben azt a részt, amely a fővárosi német lakosság asszimilációjára utal! Sorold fel, hogy a magyarságha való beolvadásnak milyen más megjelenési formáját ismered a korból!*⁵⁸ *Értékelj, hogy a szövegben megjelenő asszimilációs elem mennyire tekinthető az előrehaladott asszimiláció megjelenési formájának!*

A. 2. 1912 januárjában az angol Woking ellen játszva első angol meccsét az FTC:

„A hullámműző játékból az első félidőben két gól kerekedik – az angol kapuba. Vezet a Fradi. A második félidőben a Woking és a híres angol eső is jobban belefekszik, sok szép magyar támadás hiúsul meg. Az angolok is betalálnak, de egy stratégiai pillanatban Borbás szöketetése sikerül, lefutja a hátrvédet és gólt lő. The Doctor találatával az FTC 3:2-re győz. [...]

Mindeközben a történelmi gólokról a pesti kávéházak népe semmit sem tudott. Pedig a karácsonyi és újévi győzelmek miatt már a kora délutáni óráktól csilingelt Az Ujság és más lapok szerkesztőségének telefonja, és ki nem fogtak a kérdezősködők a késő éjjeli óráig. A távirat a La Manche-csatornán tomboló vihar miatt csak jó későn érkezett meg Budapestre. [...] Este 7 után végre megérkezett az első megbízható távirat a félidő: 2:0 az FTC-nek. Mikor a részeredményt kifüggesztették az egyik Erzsébet körüti olvasóterem kirakatában – ez volt akkoriban a „breakingnews” egyetlen módja –, az ott összegyűlt közönség zúgó éljenzésben tört ki. Egy órával később, este kilenc előtt végre megtudták a végeredményt: 3:2, magyar győzelem. Percek múlva egész

⁵⁵ A feldolgozásban segít: BORBÁS (2023) 18.

⁵⁶ A feldolgozásban segít: BORBÁS (2023) 17.

⁵⁷ Lehetséges tantárgyak közötti integráció (történelem és magyar irodalom) lásd: Esterházy Péter (2006): *Utazás a tízenhatos mélyére*. Magvető, Budapest. Online elérés:

https://konyvtar.dia.hu/xhtml/esterhazy_peter/Esterhazy_Peter-Utazas_a_tizenhatos_melyere.xhtml (Letöltés: 2025. augusztus 11.)

Esterházy Péter idézett kötetéből a következő szövegrészt érdemes ehhez a kérdéshez csatolni: „Visszagondolva, az általánosban engem a futball mentett meg a természetesnek nevezhető kiközösítéstől. A foci lehetett a normalitásom maszkja, az osztálycsapat oszlopos tagját tekintették a valóságos énemnek, és azt a kellemetlen mindentudócskát afféle félreértésnek. Megbocsátották, hogy szorgalmasan tanulok, hogy osztályelső vagyok, és nem vagyok kisdobos, és még hittanra is be vagyok írva, noha arval rontok valamiféle statisztikát. Ebből én nem érzékeltem semmit, csupán fociztam.” Esterházy (2006) 9.

https://konyvtar.dia.hu/xhtml/esterhazy_peter/Esterhazy_Peter-Utazas_a_tizenhatos_melyere.xhtml#:~:text=Visszagondolva%2C%20az%20%C3%A1ltal%C3%A1nosban,semmit%2C%20csup%C3%A1n%20fociztam. (Letöltés: 2025. augusztus 11.)

Köszönöm az ötletet Diószegi-Szőcs Máténak.

⁵⁸ Az asszimiláció menetéhez ajánlott film: *A napfény íze*, 1999.

Budapest tudta az eredményt, ismét beindult az utcai ünneplés, meg-megállítva a körúti forgalmat.”
BORBÁS (2023) 60-61.

- a. *Miért számított a korban hihetetlennek tűnő eseménynek, hogy egy magyar csapat Angliában nyerjen egy helyi csapat ellen?⁵⁹*
- b. *Értékelj a futballsiker közösségformáló erejét!⁶⁰ Miért válhatott a futball széles néprétegek számára érdekes és fontos sporttá?⁶¹ Mennyiben más a magyar futball társadalmi közege, mint az angol?⁶²*
- c. *Jellemezd a korabeli információáramlást! Mely technikai eszközök segítették a híráramlást az európai kontinensen?⁶³ Mutasd be, hogy mely tényezők nehezíthették a valós információkhoz való hozzáférést?⁶⁴ Nézz utána, hogyan változott a hírközlés a dualizmus folyamán Magyarországon!*

A. 3. „[...] az MLSZ válogatóbizottsága 1912-ben Borbás dr.-t is a magyar kezdőcsapatba tette. Júniusban indult útnak Stockholmba, hogy az olimpiai reprezentatívokkal együtt bemutatkozzon a kultikus nemzetközi sporttornán.

A focihoz hasonló hősidő volt ez a magyar olimpiai szerveződés történetében, az amatőrizmus összes árnyoldalával. Borbás csapattársa, az igencsak gólerős Koródy Károly azért nem utazhatott ki, mert a hivatalában nem kapott elég szabadságot. A katonaságnál szolgáló atléták részvétele egészen addig nem volt biztos, ameddig személyesen az osztrák-magyar közös hadügyminiszter nem adott engedélyt a sportkimenőre. [...]

Az ötödik nyári olimpiai játékokon Magyarország 119 férfi sportolóval vett részt, összesen 11 sportágban.” BORBÁS (2023) 70-71.

- a. *Gyűjtsd össze a legfőbb hasonlóságokat, illetve különbségeket az 1912-es olimpia résztvevői és napjaink olimpikonjai között!*

⁵⁹ A feldolgozásban segít: BORBÁS (2023) 54; 59.

⁶⁰ A feldolgozásban segít: WILSON (2014) 26.

⁶¹ A feldolgozásban segít: BORBÁS (2023) 64-65.

⁶² A feldolgozásban segít: WILSON (2014) 25-28.

⁶³ A feldolgozásban segít: *Történelem 11.* NAT 2020 Okostankönyv következő fejezetei:
https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_10_nat2020/lecke_05_016?w=t%C3%A1v%C3%ADr%C3%B3#section-62748049839;

https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11_nat2020/lecke_02_006 (Letöltés: 2025. július 31.)

⁶⁴ A dezinformáció terjedéséről: BORBÁS (2023) 61.

- b. Milyen nehézségeket okozott az olimpiai csapat összeállításánál a sportolók amatőr státusza? Mi az oka annak, hogy 1912-ben még nem profi sportolókat neveztek az olimpiára?*⁶⁵
- c. Nézz utána, hogy más országok mekkora delegációval vettek részt az 1912-es stockholmi olimpián, majd ennek alapján értékeld a magyar részvétel jelentőségét!*

B. '20-as évek a gazdasági konszolidáció sodrában⁶⁶

B. 1/a. „[...] a Köztisztviselők Szövetkezetének saját tej- és mészárosüzeme, fuvartelepei, gőzfűtője, pincegazdasága volt, valamint számos élelmiszer-, faárú-, szén- és ruházati üzlete [volt (SZT)]. Budapesten sok helyen volt „köztisztviselők boltja”, ahol puritán körülmények között árultak – gyakorlatilag mindent. Saját termékeik többsége Lenke név alatt került forgalomba, és nem is csak a szövetkezeti boltokban lehetett kapni: például Lenke cipőkrémet, szappant, fogkrémet, sampont. [...]

A köztisztviselői szövetkezet olyan szervezet, amely köztisztviselőket szolgál ki, de a piaci árnál olcsóbban [...].

A szervezet 1920-ban 200 millió korona állami kölcsönt kapott, hogy kedvezményesen tudjon biztosítani mindenféle javakat a köztisztviselők számára: többek között lisztet, zsírt, cukrot, sót, babot, burgonyát, de még a szénét és a cipőt is. A kedvezményes akció befejezéséig összesen 750 ezer főt láttak el.” BORBÁS (2023) 114-115.

- a. Mutasd be a Köztisztviselők Szövetkezete működésének lényegét! Mi volt a fő célja a Köztisztviselők Szövetkezete megalapításnak? Miért tért el az árképzése a korszak egy kereskedelmi vállalatának és a bemutatott szövetkezetnek?*
- b. Értékelj a Köztisztviselők Szövetkezetének adott állami hitel felhasználásának hatékonyságát! Miért kaphatott 1920-ban a Köztisztviselők Szövetkezete állami hitelt? Mely társadalmi csoporthoz tartozhattak a Köztisztviselők Szövetkezet fő fogyasztói?*

⁶⁵ A feldolgozásban segít: BORBÁS (2023) 34-35, 70-71.

⁶⁶ Az idézett szövegrészek feldolgozását segítik a szövetkezetek működésére: BORBÁS (2023) 111. és 118. oldalon található leírások. A szemelvények feldolgozása összeköthető az Nemzeti Köznevelési Portál Okostankönyv családjának Történelem tankönyvei közül a 11. évfolyam „A” sorozatához tartozó anyag 20. *Talpra állás Trianon után* című fejezetének *A gazdaság szerkezetváltása* című alfejezetével. https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11_nat2020/lecke_06_020 (Letöltés: 2025. július 31.) De a szövetkezetek működésének tágabb kontextusba helyezésével segít megérteni a dualizmus kori gazdaságfejlesztés, illetve a kommunista tévesztés bizonyos aspektusait is.

B. 1/b. dr. Borbás Gáspár a Magyar Köztisztviselők Fogyasztási és Értékesítési Szövetkezetének vezetőségi tagjaként több gazdasági témájú írást is publikált:⁶⁷

„A szocializmus – mint orosz szovjet példája mutatja – a termelést teszi tönkre, és végeredményben ugyanazt a bajt, éhséget és nyomort idézi elő, mint a kapitalizmus.” (Borbás Gáspár 1929-es munkáját idézi: BORBÁS (2023) 116.)

„A mai gazdasági rend és szervezet a gazdasági szabadság elvére van alapítva. Helyesen is, mert jobb termelési rendszert [...] ma még nem ismerünk. Ismerjük azonban már a túlzásba vitt gazdasági szabadság kinövéseit is.” Borbás Gáspár 1926-os munkáját idézi: BORBÁS (2023) 116-117.

„Bernard Shaw nyomán írja, hogy „a jelenlegi gazdasági életben a legmagasabb fokú racionalitást értük el a pazarlásban”, és hogy a fő baj a kapitalizmussal éppen az, hogy csak a termelés megoldott, a fogyasztás nem, mindenki csak termelni és exportálni akar, mintha nem lenne holnap.” Borbás Gáspár 1930-as munkáját idézi: BORBÁS (2023) 117.

- a.** *Húzd alá, hogy az alábbi gazdaságszervező módok közül Borbás Gáspár melyik mellett foglalt inkább állást?*

szocialista gazdaságpolitika

piacgazdaság

Válaszodat a forrás alapján indokold!

- b.** *Húzd alá azokat a szövegrészeket, melyek a nagy gazdasági világválság megjelenéséhez kapcsolódnak! Fogalmazd meg saját szavaiddal, hogy miben látja Borbás Gáspár a válság legfőbb okát?*

- c.** *Vesd össze a B. 1/a. és a B. 1/b. szövegrészeket! Hogyan próbálta meg a gyakorlati életben szövetkezeti vezetőként megvalósítani gazdaságszervező elveit Borbás Gáspár? Említs meg több konkrét példát!*

B. 2.⁶⁸ *„Az európai termelésnek úgy kell átalakulnia, hogy mindenképpen a tengerentúli államokkal versenyképesen tudjon termelni”* Borbás Gáspár 1931-es munkáját idézi: BORBÁS (2023) 119.

„Az alkalmazkodási politikának első feltétele egy nagy, minél önellátóbb gazdasági terület képzése, minden közbeeső vám nélkül.” Borbás Gáspár 1931-es munkáját idézi: BORBÁS (2023) 119.

„Európa magára van hagyva, további gyarmatosítással aligha segíthet magán, s így ha meg akar élni, úgy egy egységes gazdasági területet kell alkotnia” (Borbás Gáspár 1931-es munkáját idézi: Borbás (2023) 119-120.)

⁶⁷ A feldolgozásban segít: BORBÁS (2023) 115-120.

⁶⁸ Ez a szemelvényrészlet akár az Európai Unió tanítása kapcsán is felhasználható bevezető anyagként.

- a. *Mely államokat tartja fő versenytársnak Borbás Gáspár?⁶⁹ Mi az oka annak, hogy ezek az államok versenyelőnybe kerültek Európa országaival szemben?⁷⁰*
- b. *Mutasd be a Borbás Gáspár által kínált megoldás lényegét! Nézz utána ismerhetett-e más hasonló megoldási tervezetett Borbás dr.⁷¹ Értékelj, hogy az általa jelzett megoldási lehetőség megvalósulásának mekkora volt a valószínűsége az 1930-as évek elején! Mit gondolsz, a magyar kormány miért ellenezte volna a terv megvalósulását? Gyűjts érveket Borbás Gáspár javaslata mellett és ellen Magyarország szempontjából!*

C. Vészkorszak – szemben az árral²

C. 1. „Tudom, hogy irodájában zsidó gépirónők voltak alkalmazásban, jöllehet ezt az akkori fasiszta rendeletek tiltották. Egyike gépirónője Nissim Magda zsidó nő volt, akinek el nem bocsájtsa miatt az ügyvéd úrra pénzbírságot rótt ki a XI. kerületi kapitányság. Éppen ezért a következő másik zsidó gépirónőt Ponger Ilonát már be sem jelentette az ügyvéd úr, nehogy újra eljárás induljon ellene, amikor is már könnyen internálási eljárás indulhatott volna a nyilas korszak alatt az ügyvéd úr ellen. Ez a Ponger Ilona 1943 januárjától egész 1944 december végéig volt az ügyvéd úr alkalmazásában velem együtt, úgyhogy sárgacsillaggal jártunk az irodájába.” (Krámer Malvin 1945-ben tett nyilatkozata dr. Borbás Gáspár igazolási eljárása ügyében. Eredeti lelőhely: BFL IX. 282. Ü. 4344. Közre adja: BORBÁS (2023) 180-181. Az idézett részben az eredeti dokumentum elütéseit és a hibáit javítottam (SZT).

- a. *Mutasd be mi lehetett az oka annak, hogy Borbás Gáspár a tiltó rendeletek ellenére is zsidó származású alkalmazottakat foglalkoztatott?⁷³*
- b. *Értékelj, mekkora kockázatot vállalt Borbás Gáspár Ponger Ilona alkalmazásával? Válaszodat a forrás és saját ismereteid alapján indokold!*

⁶⁹ A feldolgozásban segít: BORBÁS (2023) 118.

⁷⁰ A feldolgozásban segít: BORBÁS (2023) 118-119.

⁷¹ A kötetben szerepel a „Briand-tervre” utalás. BORBÁS (2023) 119. De a páneurópai mozgalom is említhető.

⁷² A szemelvények feldolgozása összeköthető az Nemzeti Köznevelési Portál Okostankönyv családjának Történelem tankönyvei közül a 11. évfolyam „A” sorozatához tartozó anyag 28. *Magyarország pusztulása* című fejezettel. https://www.nkp.hu/tankonyv/tortenelem_11_nat2020/lecke_07_028 (Letöltés: 2025. július 31.)

⁷³ A feldolgozásban segít: BORBÁS (2023) 135-136.; 147-148.

C. 2. „A nemességet szerzett és kereszténnyé lett vecsési család tragédiája a II. világháború alatt kezdődött. Halmy József 1941 februárjában meghalt, a városi elöljáróság pedig kötelezte özvegyét, Wolfner Lilit, hogy állítsa össze birtokleltárát. 1942 szeptemberében az országgyűlés megszavazta a negyedik zsidótörvényként is emlegetett rendelkezést, mellyel lényegében eltörölték a zsidók földingatlanszerzési és -tulajdonlási jogát, így a Halmy család birtokait és a hozzájuk kapcsolódó ipari üzemeket is „átengedésre kötelezték”. [...] Wolfner Lili ügyvédet keresett [...] így jutott el dr. Borbás Gáspárhoz[...]

Az özvegy képviseletében eljáró Borbás dr. Felsőhalom fagyott földjén, a gazdasági épületek között kaptatva szembeállította a kormányzati embereket: nincs rendben a listájuk, a korábbi kataszteri állapot nem egyezik a Halmyék által ténylegesen birtokolt területtel, ugyanis „időközben elparcelláztak az ingatlanból”. [...]

A birtok tetemes részét nem sikerült államosítani, mivel azt valóban „elidegenítették”. [...]

A jogfosztó törvények kezdetétől, 1938-tól országszerte megnőtt az „aladárok”, vagyis az olyan nem zsidók száma, akik névleg átvették a célkeresztbe került vagyonokat vagy pozíciókat.” BORBÁS (2023) 151-153.

- a. Miért nem mentesítette a „negyedik zsidótörvény” hatálya alól a Halmy családot az, hogy keresztény vallásúak és magyar nemesi címmel rendelkező familia voltak?⁷⁴
- b. A „negyedik zsidótörvény” mely részét próbálták érvényesíteni az állami szervek a Halmy családdal szemben? Miért nem jártak sikerrel? Mutasd be Borbás Gáspár szerepét az ügy lefolyásában! Miért vállalhatta el az ügyet?
- c. Mi lehetett annak az oka, hogy a második világháború után pejoratív/ negatív mellékléggel használták az „aladárok” kifejezést?⁷⁵

D. Mit hoz a sors? – élet a háború után

„Borbás dr.-nak és családjának nem esett fizikai bántódása, de budai otthona a főváros ostromakor bombatalálatot kapott [...]. Az épület visszaszerzése és renoválása hosszú évekig tartott, és mire minden elkészült, a kitelepítések idején kis híján elhették a családtól. 1951 körül hosszú hónapokon át hajóladákba pakolva álltak lepedők, takarók és a rubatár nagy része, mindig indulásra készen. [...] 1958-ban a „Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány” intézkedése értelmében kamarai

⁷⁴ A feldolgozásban segít: BORBÁS (2023) 151.

⁷⁵ A feldolgozásban segít: BORBÁS (2023) 153. Ajánlott film: Jóh lázadása, 1983.

felülvizsgálat alá vették, és „az ügyvédi hivatás gyakorlására alkalmatlannak” találták. Az ügyvédek névjegyzékéből 1958. augusztus 31-én törölték. [...] Bár hivatalosan nyugdíjas volt, sokat dolgozott. [...] 1976. szeptember 20-án halt meg 92 éves korában.” BORBÁS (2023) 165-169.

- a.** *Hogyan viszonyult Borbás Gáspárhoz a kommunista rezsim? Mi lehetett az oka annak, hogy a forrásban leírt módon bánt a Rákosi- majd a Kádár-diktatúra az idős jogász/futballistával?*

+1.

A feldolgozott forrásrészletek alapján dönts el, hogy Borbás Gáspár inkább cselekvő egyénként vagy a történelmi eseményekkel sodródó személyként jellemezhető! Válaszodat indokold!